

UDK 808.62-316.3

Izvorni znanstveni rad

Primljen: studeni 1997.

Prihvaćen za tisak: 30. lipnja 1998.

Žarko Muljačić

TRI TEŽIŠTA U PROUČAVANJU JEZIČNIH ELEMENATA "STRANOG" PORIJEKLA

Autor prikazuje smjene težišta u proučavanju jezičnih elemenata "stranog" porijekla do kojih je došlo, uz odgovarajuće pomake motrišta i promjene metodskog, strateškog i taktičkog instrumentarija, kroz posljednjih oko 130 godina u jednoj "novoj" disciplini koja se još nigdje nije institucionalizirala i koju bismo mogli nazvati *transferologija*. Njen se "predmet" zasada proučava interdisciplinarno, tj. na osnovi suradnje nekoliko tradicionalnih i jedne isto tako još neinstitucionalizirane discipline koju bismo mogli nazvati (*opća i uporedna*) *standardologija*. Kako je ta i politički relevantna a u kriznim prostorima i vremenima ponekad i brizantna, nije ni transferologija mogla uvijek biti pošteđena od vanlingvističkih briga (triumfalizam, po načelu *beati possidentes*; geslo: *once a dialect, always a dialect* i sl. "velikih" jezika i "ocvalih imperija" - otpor, emancipacija i "osamostaljenje" "malih" naroda i njihovih jezika)

Objašnjavajući modele triju velikih škola (tzv. tradicionalne lingvistike, strukturalizma i varijacijske lingvistike) u razdoblju od ca. 1870. god. do danas, autor nastoji pratiti polaganu evoluciju "sadržaja" opreke "domaći" - "strani" jezični elementi koja je prije otkrića pojma *sistem* bila proučavana uglavnom *interlingvalno*, a poslije otkrića pojma *di-jasistem* (s jezičnim rangom) *interlingvalno* i *intralingvalno*. Uklanjanjem

podsystemskih ograničenja (na leksik i, tek u 2. fazi, na fonologiju) i obuhvaćanjem sociolekata, registara i žargona otvorili su se novi prostori svima koji se bave transferologijom tako da se može očekivati i oformljenje te nove discipline koja će i nadalje korisno surađivati sa srodnim disciplinama (kao što su to npr. kontaktna lingvistika, konfliktna lingvistika, opća i uporedna standardologija i dr.).

"Le linguiste qui traite les emprunts fait penser à un policier du service des étrangers. Si, dans beaucoup de cas, sa besogne est relativement facile, il en est d'autres où l'enquête se resserre si bien que le policier se change en détective". (Deroy 1956 prema Vanvolsem 1991, 47)

U posljednjih stotridesetak godina izređale su se u vodstvu jezikoslovlja razne škole od kojih mi se, kad se radi o našoj temi, najvažnije čine tri: tzv. tradicionalna lingvistika (taj skupni naziv obuhvaća uz mladogramatičare i brojne pojedince koji su zazirali od bilo kojeg modela i koji su se nadali da će se osnovna načela iskristalizirati sama od sebe iz velikog broja otkrivenih "činjenica"), strukturalizam i varijacijska lingvistika (sa svoja dva osnovna usmjerenja: sociolingvistika i situacijska ili pragmatična lingvistika). Manje su važne ali ne zanemarive geolingvistika, lingvistička stilistika i generativizam. Ovaj se rad dijeli stoga u pet poglavlja od kojih se prvo tiče uvodnih napomena. Ključne natuknice koje ćemo osobito sretati u središnjim poglavljima 2. do 4. glase: 2. *Jezik davatelj*, 3. *Jezik primatelj*, 4. *Dijasistemi i njihovi dijelovi u dodiru i u sukobu*.

1. Uvodne napomene

U naslovu nisam namjerno upotrijebio termin *posuđenice* i to iz nekoliko razloga. Iako su riječi ("leksički elementi") stranog porijekla bez svake sumnje veoma brojne i relativno dosad najbolje proučene, one su samo dio tzv. posuđenog jezičnog blaga (njem. *Lehngut*), ono,

naime sadrži i "uvezene" sintagmeme (red riječi, razne sintaktičke obrate), fraze, nove foneme i nove fonotaktičke kombinacije postojećih i, eventualno, novih fonema (osobito suglasnika), nove tvorbene afikse te, doduše sasvim rijetko, morfološke fleksijske inovacije.

Sama metafora (*posuđenica* ili *pozajmica* i drugi članovi iste "obitelji", npr. *posuditi*, *jezik-posuditelj* i sl.) nisu naj sretniji i to ne samo s razloga što se ti leksemi (i odgovarajući leksemi u mnogim drugim jezicima) upotrebljavaju za "uzeti" i za "dati", nego i zato jer u svojoj definiciji sadrže bitnu dopunu "na neko vrijeme novac ili predmet uz obavezu vraćanja" o čemu, ako za čas ispustimo iz vida neke "doskočice", u jezičnoj praksi ne može biti govora. Stoga ne bi imalo smisla ni da mjesto njih upotrijebimo jasnije metafore: *jezik-vjerovnik* i *jezik-dužnik* kad je bjelodano da jezik-vrelo nije, zbog činjenice što su neki njegovi dijelovi preuzeti u neki drugi jezik, od svoje supstancije (ni privremeno) ništa izgubio i da jezik-cilj nije obvezan da jeziku-vrelo ni odmah ni na duži rok išta povrati (a još manje da mu se nekakvim uzdarjem / kamatama zahvali na učinjenoj usluzi). Toga su bili svjesni i prvi proučavatelji međujezičnih utjecaja (danas bismo radije rekli: *interlingvalnih* utjecaja jer je moguće proučavati i dijalektizme u dotičnom književnom odnosno standardnom jeziku i "standardizme" u dijalektima određenog standardnog jezika, dakle i *intra lingvalne* utjecaje). Postavlja se pitanje, da li je proučavanje jezičnih elemenata "stranog" porijekla zasebna znanstvena disciplina (ili barem poddisciplina) i kako bismo je na najkraći način mogli nazvati (time bismo dobili i kratak naziv za njene njegovatelje).

Treba priznati da nije lako odgovoriti na to pitanje s obzirom da se radi o "predmetu" interdisciplinarnog karaktera kojim se bavi više "priznatih" disciplina i poddisciplina (npr. etimologija, povijesna leksikologija, historijska fonologija, sintaksa i morfologija, povijest kulture i dr.) i novih disciplina, npr. "standardologija" i kontaktna lingvistika (koja se ponekad ograničava na rezultate masovnog dodira državnih jezika i jezika manjina uglavnom usmenog karaktera i ne zanima se za transfere nastale na međudržavnom planu zahvaljujući pismenom kontaktu dvojezičnih intelektualaca (pisaca, prevoditelja, novinara i sl.). Hope (1980, 241) drži da se za sada ne može govoriti o samostalnoj disciplini, iako priznaje da *interlanguage influences* može biti naslov

poglavlja u nekom priručniku (romanske) lingvistike ili naziv sveučilišnog kolegija.

Čak i ako se svjesno ograničimo na proučavanje riječi zaista stranog porijekla (navodnici u naslovu upućuju da svi transferi nisu potekli nužno iz "potpuno stranih" jezika jer mogu potjecati i iz "vlastitih" dijalekata itd.), termin *posuđenica* nije najsretniji jer on, u terminologiji koja se izdiferencirala u doba strukturalizma, ne označava *sve* lekseme "stranog" porijekla nego samo one koje su se (u manjoj ili većoj mjeri) prilagodili po jednom ili po više kriterija (fonetski, grafički, mocijski itd.) zakonitostima koje vladaju u jeziku-primatelju (ako se nisu nimalo adaptirali, zovemo ih *tudice*). Ni međunarodni termini grčkog podrijetla kao *egzotizmi*, *ksenizmi* i sl. ne čine mi se najsretniji pogotovo ne prvi (koji se tiče stranih riječi iz *dalekih* stranih zemalja izvan našeg kontinenta). Moglo bi se uvjetno prihvatiti termin *ksenizam* (od grčkog *xénos* "stran") s time da se to svojstvo shvati u najširem smislu, kao "ne domaći". Ova bi se (pod)disciplina mogla zvati *ksenizmatika* a njeni njegovatelji *ksenizmatičari* ili *ksenizmatolozi*. Druga bi se mogućnost mogla ostvariti upotrebom latinizma *transfer* (koji neutralizira opreku nesimpatičnih infiltrata/uljeza i korisnih uvezenih jezičnih elemenata) iz koga se dade izvesti svakome jasan termin *transferologija* i njegov *nomen agentis transferolog*.

Međutim ni takva "rješenja" ne obuhvaćaju predmet u svoj njegovoj punini jer je transferologija u naše doba, osobito u sredinama koje imaju loših iskustava sa stranim "tutorima" i imperijalistima, teško zamisliva u svojoj idealnoj "aseptičnoj" neutralnosti; ona ne može ne surađivati s jezičnim planiranjem (*corpus planning*, *status planning*, *prestige planning*). Usporedba iz uvodnog citata nije samo maštovita nego i egzistencijalno relevantna i to ne samo za jezike "malih" naroda (ako znamo da i francusku kulturu uznemiruju slične brige). Usporedbu bismo mogli nastaviti: strani državljani koji ne budu vraćeni s granice mogu dobiti vremenski ograničenu ili neograničenu dozvolu boravka, zatim pravo na boravak (na cijelom ozemlju zemlje koja ih prima ili samo u nekim njenim dijelovima) i, na kraju, ako oni to žele (a pokazali su se korisnima i(li) neporočnima), i strano državljanstvo (s gubitkom ili bez gubitka vlastitoga), čime se stječu uvjeti da postanu integrirani i, nakon par generacija, asimilirani

(posljednje se, naravno, odnosi na njihove potomke: tu analogija prestaje jer doseljenici teško prijeđu stotu godinu života dok transferirani jezični elementi žive stoljećima (i duže), pogotovo ako su razvili "vlastitu dinamiku"¹, tj. ako su postali izvorištem jedne nove "obitelji riječi" uz pomoć tvorbenih mehanizama jezika-primatelja).

Prije prelaska na opis težišta koja karakteriziraju određene faze transferologije treba spomenuti da su ne samo na početku novih faza nego i kasnije uz pobornike "vladajućeg" smjera djelovali i pristaše prevladanog smjera i da je neke zablude i predrasude vrlo teško iskorijeniti. Jedna je od tih više praktičko nego teoretsko prihvaćanje tzv. *etymologia remota* umjesto "ispravne" "neposredne etimologije" (*etymologia proxima*). Tko danas zastupa mišljenje da su riječi koje znače "džungla", "ananas" i sl. došle u svaki europski jezik (iz hindustanskoga odnosno iz nekog amerindijanskog jezika) izravno, a ne preko engleskoga, portugalskoga ili, u nekim slučajevima, preko nekog "velikog" jezika koji ih je primio preko spomenuta dva, pravi spomenutu griješku. Ona može biti ograničena na samo naš kontinent: mnogi tobožnji hrvatski talijanizmi, francuzizmi ili anglizmi stigli su nam (što je često vidno iz njihove glasovne forme) preko njemačkoga, najčešće preko Beča, pa su te riječi za nas zapravo germanizmi dok su u njemačkom jeziku talijanizmi itd. To će sigurno oneraspoložiti neke statističare jer će poremetiti odnose između brojčanih parametara vezanih za konkretne jezike ali ne znanstvenike koji traže istinu. Pri tome nije zanemariva činjenica (koja komplicira cijelu stvar) da su *iste* riječi mogle stići u neki strani jezik *različitim* kanalima, u razne (pod)sisteme, prema tome dva ili više puta (npr. naši talijanizmi i preko jednog ili više hrvatskih dijalekata a ne samo pismenim putem na crti Firenza/Rim - Dubrovnik/Zagreb odnosno preko njemačkog govornog i pisanog jezika).

Govoreći o težištima tipičnima za pojedine faze moramo istaći dva tipa retardacija: a) historiografi trebaju tzv. povijesnu distancu i

¹ H. Haarmann, 1989: Zur Eigendynamik von Lehnwörtern in Kontaktsprachen des Deutschen, *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik*, 56, 298-308, proučavao je vitalnost, osobito u području tvorbe riječi, germanizama u ruskome, japanskome i svahiliju i ustanovio da u studiju posljednja dva jezika treba voditi računa i o još nekim jezičima-davateljima (na najbolje izgrađeni jezik iz obitelji bantu, tj. svahili, djelovala je, nakon prestanka njemačke carske kolonijalne vlasti u bivšoj koloniji Istočna Afrika, britanska vlast).

zato još ne raspolažemo sintezom o rezultatima varijacijske lingvistike (model je "dobra zdravlja" i daleko od "iscrpljenja") a one u svezi sa strukturalizmom nastale su na njegovu kronološkom kraju ili čak i nešto nakon toga²; **b**) suživot istraživača novog i prevladanog smjera koji u prirodnim znanostima nije moguć (tko se danas smije baviti fizikom ignorirajući tekovine koje ona duguje Einsteinu ili astronomijom, kao da se Kopernik i Galilei nisu "dogodili") u jezikoslovlju je - bilo nam to drago ili ne - dosta česta pojava. Ako to znamo, onda ćemo lakše shvatiti zašto su neki stavovi *hard to die* i zašto u istoj generaciji stručnjaka nisu nerijetka neslaganja u osnovnim pitanjima.

2. Tzv. tradicionalna lingvistika

Nastojali smo u ovom i u narednim poglavljima istaknuti bitno zajedničko svim vodećim istraživačima (inovatorima i reproduktivcima). Zbog heterogena karaktera ove faze to u ovom poglavlju nije sasvim moguće. U ovoj su fazi djelovali lingvisti koji su se trudili da nađu etimone brojnih riječi "tamna postanja" u raznim, obično vlastitim ili dobro naučenim jezicima i drugi (s trijumfalističkim namjerama) kojima je (glavni) cilj bio da dokažu kako je njihov jezik igrao ulogu "svjetionika civilizacije i kulture" u odnosu na neke druge, ne samo "male" jezike (koji su zahvaljujući njemu postali "kulturni"). Usp. osobito radove nizozemskih lingvista među kojima su vodeću ulogu imali J. J. Salverda de Grave i naturalizirani Madžar B. E. Vidos (što se tiče prve skupine) i one, navedene u priručniku talijanskog lingvista C. Tagliavinija (od kojih osobito oni pisani prije 1945. god. ne uvijek objektivno prikazuju kako je talijanski jezik obogatio cio niz jezika na Jadranu, Balkanu i Levantu). Pri tome je Tagliavini stavio težište na netehničke riječi (dakle na mali dio uvezenih imenica, jer je većina imenica došla skupa s novim "izumima" u brodogradnji, arhitekturi, glazbi, bankarstvu, upravi, pravu itd.), a te su najčešće bile pridjevi i glagoli i ne baš rijetko dijelovi drugih, bolje strukturiranih vrsta riječi: prilozi (mjesni i vremenski), prijedlozi, veznici, uzvici, brojevi pa čak i

---

² Strukturalizam je bio vodeći model, već prema zemljama od ca. 1930. do ca. 1980. F. Dosse se poslužio igrom riječi da imenuje njegove dvije faze (*Histoire du structuralisme. Premier Tome: Le champ du signe*, Paris 1992; *Second tome. Le chant du cygne*, Paris 1993).

neke zamjenice. Upravo su takve riječi bile "dokaz" o "inferiornosti" nekog jezika (ili dijalekta) i naroda (ili dijela naroda) koji se njima služio. Za transferološku praksu pokazalo se vrlo korisnim načelo tzv. "organske etimologije" koje je otkrio B. E. Vidos (1957, 1965) i koje bi se moglo ukratko opisati ovako: ako je najveći dio nautičkih, brodograđevnih (u doba kad su postojali samo drveni brodovi) i ribarskih termina u francuskome u određenom vremenskom razdoblju talijanskog (to znači konkretno ligurskog, venecijanskog i sicilijanskog) porijekla, onda je vrlo vjerojatno da je i najveći dio termina iz tog područja kojima etimon još nije otkriven istog porijekla. Vidoseva djela (autor se nije deklarirao strukturalistom ali je poznao njegove zásade) najveći su domet tradicionalne lingvistike na ovom području. Njegova djela ne predstavljaju nesuvisle zbirke riječi iz sviju dokumentiranih stoljeća ni iz svih leksičkih polja: ona su usredotočena na konkretne terminologije i vremenski ograničena na vrijeme kad je u njima dominirao talijanski utjecaj. Jezik-davatelj je, dakle, u centru pozornosti, što ne znači da su sasvim zanemareni jezici-primatelji ali, s obzirom da pojam i termin *sistem* dolaze u središte pozornosti istom u strukturalizmu, nije uputno od Vidosa tražiti da o reakciji ozračenog (ponekad i kontaminiranog) jezika-primatelja vodi suviše računa, što on ne može ni kad se bavi *samo jednim* obogaćenim jezikom (Vidos 1939), jer se ograničio na samo jedan dio njegova leksika dok ga njegova fonologija, morfologija i sintaksa (kao ni ostali, mnogo veći dio leksika) deklarativno ili uopće ne zanimaju.

Na kraju ovog poglavlja treba istaknuti da je jedna teoretska zabluda za koju je kriv švicarski romanist E. Tappolet (1913) konačno "demaskirana" u kasnim strukturalističkim sintezama engleskog romanista T. E. Hopea (1971, II, 720-722; 1980), naime ona koja je "uvezene" riječi dijelila na *nužne* (njem. *Bedürfnislehnwörter*) i *luk-suzne* (*Luxuslehnwörter*). Drugi član te opreke preimenovali su neki tradicionalisti, nazvavši ga *pomodnim riječima* ili sl. (usp. Tagliavini 1973, 214, 226, bilj. 42; za druge autore usp. Hope, 1971, 720-722: još je Deroy, 1956, vjerovao u antitezu: *nécessité pratique - raisons de coeur* čime je uvažio stilističke postulate ali ne i načelo strukturalne semantike koja učenjem o denotacijskoj i konotacijskoj vrijednosti jezičnih znakova praktički niječe postojanje savršenih sinonima). Jedan primjer će nam dostajati: hrvatski par: *neprijatelj* i *dušmanin*

odnose se na isto ali ne znače isto. Stoga je Hope imao pravo da je svaki uspjeli transfer nužan ("All borrowing takes place for a reason. Each transferred term bears witness to an impulse, a stimulus which at the time of borrowing was sufficient for transfer to occur", Hope 1971, 721). Iz završne opaske istog pisca (koju ne bi trebalo generalizirati, jer svi tradicionalisti nisu bili puristi) razvidno je da su neke naoko čisto znanstvene postavke mogle ovisiti o duhu vremena.³ Kako talijansko društvo nakon 1960., dakle u doba nadirućeg strukturalizma, nije bilo purističko, nije teško shvatiti kako su očiti ksenizmi koji za jezik u cjelini nisu bili nužni, smatrani probitačnim, dakle neizravno i nužnim, u nekim zanimanjima, dakle u određenim sociolektima (što će osobito zanimati varijacijsku lingvistiku), npr. u ženskoj modi: modistica koja kaput od kunićeve kože zove (francuski) *lapin* imat će bolju prodaju nego neka njena "neuka" kolegica koja ga zove prostotalijanski *coniglio* (usp. za analogne slučajeve Martínez 1991).

3. Strukturalizam

Tko rabi *sistem*, prihvaća također i pojmove kao *sinkronija*, *jezični znak*, *unutarnja forma* itd. te sagleda i opisuje sukobe fonoloških, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih podsistema na istoj sinkronoj ravni i uzduž vremenske osi, što znači da se bavi problemima dinamične sinkronije i dijakronije. Srazovi su jači kad se sukobljuju jezici iz raznih obitelji odnosno, kod homofamilijarnih jezika, kad se radi o sučeljavanju tipološki "ekstravagantnih" jezika ili jednog "prosječnog" i jednog "neprosječnog" člana iste obitelji. Švicarski romanist C. Th. Gossen (1970) nije, dakle, slučajno izabrao konkretna tri romanska jezika. U ovom razdoblju nastalo je više klasifikacija raznih tipova i podtipova jezičnih znakova koji su preuzeti u cjelini (tj. kao sinteza glasovnog oblika i jednog značenja⁴) ili koji su (to je moguće osobito

---

³ "A necessity versus luxury formulation has no place in objective loan-word analysis. It is a relic of the time when the chief intention of linguistic study was normative and research into lexical interference an ancillary to purism", usp. Hope 1971, II, 721.

⁴ Ta je skupina uvezenog jezičnog blaga bolje proučena nego manje uočljiva skupina prevedenica. I pored velikog broja klasifikacija, sudeći po tablicama koje donosi Holtus (1989) i koje sadrže od 8 do preko 30 tipova, terminologija se još dosta razlikuje od autora do autora. Većina purista je "blaža" u odnosu na prevedenice. Nakon donošenja zakona br. 94-665 od 4. kolovoza 1994. o upotrebi francuskog jezika (tzv. *Loi Toubon*)

kad sadrže barem dva monema) na svojevrsan način u cjelini ili djelomično "prevedeni" leksičkim resursima jezika-primatelja. Usp. klasične primjere: lat. SECRETARIUS > hrv. *tajnik* (gdje je preveden i sufiks *-arius*), engl. *skyscraper* hrv. *neboder* (gdje su vjerno prevedene obje sastavnice te složenice) prema njem. *Wolkenkratzer* gdje je prva sastavnica slobodno prevedena (usp. *oblakoder*). Takvo "unutarnje leksičko blago" (njem. *inneres Lehnwort* ili "*Lehnwort*") ne spada u (totalne) posuđenice nego u *prevedenice* (*jezične kalkove*). Za razliku od skoro svih klasifikatora njemački romanist G. Holtus (1989), koji je u svojoj tipologiji transfera reproducirao i brojne dijagrame svojih prethodnika Betza (1949), Haugena (1950), Weinreicha (1953) i još nekih uz neke manje dopune koje donosi N. Bäcker (1975), ne prihvaća *binarnu* podjelu cjelovito prihvaćenih jezičnih znakova (na neadaptirane *tuđice* i adaptirane *posuđenice*) s obzirom da postoji mnogo veći broj stupnjeva prilagođenosti (te je prema tome ona *skalarna*). Na taj način ističe jasnije opreke "vanjskog" i "unutarnjeg" posuđenog jezičnog blaga (njem. *äußeres Lehnwort*: *inneres Lehnwort* odnosno tal. *prestito* : *calco*) (Holtus 1989, 279)

Posebno ime (*semantičke prevedenice*) zaslužuju otprije postojeći leksički znakovi koji prihvate neku novu semantičku nijansu koja se pojavila u fonetski dosta sličnom znaku u nekom stranom jeziku. Tako je franc. glagol *réaliser* "ostvariti" počeo od nedavno značiti i "shvaćati" pod utjecajem novog značenja engl. glagola *to realize* (što neki pisci i leksikografi kritiziraju).

(Skoro) identična strana riječ nailazi u svojim "novim životima" na različite teškoće koje bitno ovise o stanju u konkretnom jeziku-primatelju (da li u njemu svojom formom neznatno ili znatno "strši"; da li je prije nje postojala u njemu neka domaća kvaziisotznačnica i sl.). Poučan je primjer sudbine anglicizma *film* u francuskome (gdje on ne "strši" jer u francuskom postoje brojne domaće riječi koje završavaju s dva suglasnika) i u talijanskome (gdje takvih riječi domaćeg porijekla nema). Njena *vlastita dinamika*, tj. angažiranost u tvorbi riječi pomoću sufiksa (ostavljam po strani kom-

---

ponovno se u Francuskoj rasplamsala polemika je li moguće regulirati "čistoću" jezika. O tome najbolje informiraju J. B. Klein et al. (1997). Što se značenja tiče, uvezeni leksemi zadržavaju samo jedno od brojnih koja imaju u jeziku davatelju. Usp. značenja engl. riječi *corner*, *dealer*, *overdose* i značenja njihovih replika u raznim jezicima.

pozita s *filmo-*), ipak je jača u talijanskom (usp. imenice *filmina*, *filmato*, pridjeve *filmico*, *filmabile*, glagol *filmare*) jer taj jezik pozna mnogo više aktivnih afiksa (što nimalo ne ometa činjenica da tal. kvazisinonim *pellicola* ima širi značenjski dijapazon nego franc. *pellicule* koji ne može značiti "film kao umjetničko djelo").

Uz već spomenuta teoretska djela o uvezenom jezičnom blagu pisana u duhu strukturalizma treba spomenuti još neke: Clyne (1975), Erasmi (1983), Gusmani (1984), Klajn (1972), Scheler (1965), Schumann (1965). Sintaktički sektor ostaje deficitaran (uz neke podatke u odgovarajućim poglavljima spomenutih monografija v. i Hunnius 1975). U svojoj dvosveščanoj monografiji T. E. Hope (1971) proučio je stoljeće po stoljeće talijanizme u francuskome i galicizme u talijanskome i pri tome identificirao "vrhunce" u oba pravca i dubinu odgovarajućih rezultata. Šteta je što se zaustavio na god. 1900. Uvodno i završna poglavlja u toj monografiji i njegova kasnija studija (Hope 1980) predstavljaju na nekim mjestima najveći teoretski doseg te škole. Za odnos transferologije i etimologije unutar istog modela usp. Craddock et al. (1980). Kako se strukturalizam mnogo više od prethodnog modela zanimao i za govorni jezik (a ne skoro isključivo za pisani i unutar toga za jezik lijepe književnosti), neki kasni strukturalistički radovi predstavljaju dobru startnu osnovicu na koju će se nastaviti idući model koji se još više zanima kako za govorni jezik tako i za pisani nebeletristički jezik, dakle jezik novina, oglasa, reklama iz svih sociolekata, registara i žargona ne samo u kulturnim centrima geografski blizih naroda na čijim se granicama nerijetko nalazi dvojezično pučanstvo nego i u Prekomorju gdje, kao npr. u SAD, sve manje u odijeljenim četvrtima a sve više (i u najuglednijim dijelovima gradova) u neposrednoj blizini žive zajedno potomci milijuna talijanskih i drugih doseljenika i domorodci s engleskim kao L1 (i često jedinim) jezikom. Analogna situacija postoji u Argentini, Brazilu itd. Stvar kompliciraju novi mediji koji daju još jaču prevagu usmenom "kanalu" u savezu s vizualnim, slikovnim. Time se stvaraju nove forme transfera a te uvjetuju pomake u dojučerašnjim težištima i oblikovanje novih težišta.

4. Varijacijska lingvistika

Taj model shvaća jezike kao dijasisteme, tj. kao 'polja moći' (engl. *fields of force*) u kojima standardni jezik služi kao "krov" vlastitim regiolektima (i ukoliko ih ima, i statolektima, tj. regiolektima s državnim statusom). U 'drugom katu', ako taj postoji, nalaze se tzv. *srednji jezici* (u Italiji su to njemački, francuski i slovenski te furlanski, nekoliko sardskih i dolomitskih 'kandidata', venecijanski, pijemonteški, genoveški, napuljski i sicilijanski) a u 'prvom katu' tzv. *niži jezici*, tj. pravi dijalekti koji su, za razliku od srednjih jezika, samo dominirani a ne i sa svoje strane, u odnosu na izravno im podčinjene niže jezike, istodobno i dominantni (kao što su to na osnovu obveza iz međunarodnog prava ili bez njih, svi tzv. srednji jezici). Cirkulacija transfera odvija se u oba sklopa (dakle *intralingvalno* ili *interlingvalno*) u svim pravcima: vodoravno, vertikalno i tranzversalno. Pri tome je osobito zanimljivo stanje u dijelovima nekadašnjeg talijanskog statolekta i njemu podređenih idioma u Habsburškom Carstvu (usp. Grassi; Forsthofer, Weilguny, svi 1991). Usp. i razlike u prodoru i sastavu anglizama u najkratkotrajnijoj državi njemačkog govornog područja koje je otkrio Kristensson (1977). Analogna usporedba anglizama u dvama talijanskim statolektima (Republike Italije i kantona-države Ticino) očekuje se s interesom. Ova škola, što je i razumljivo, vodi računa u proučavanju transfera ne samo o tzv. *stavu* nelingvиста prema njima (v. niže), nego i o okolnostima u kojima se odvija njihova upotreba (čuveni upit koji sadrži sedam engleskih riječi koje počinju sa *w* možemo prevesti sa: "Tko, što, s kime, kada, gdje, kako i zašto govori?") i novim dosad netaknutim ili zapostavljenim podsistemima, npr. onomastikom, shvaćenom u najširem smislu: ne radi se samo o osobnim i zemljopisnim imenima ni o nazivima 'predmeta' iz prirode (ciklona, struja i sl.) i artefakata (dakle 'predmeta' stvorenih ljudskim radom) kao što su prometala (vlakovi, zrakoplovi, brodovi, rakete itd.), kinematografi, kazališta, dućani, hoteli, restorani, palače, crkve, kule itd. nego i o neprevedivim nazivima gastronomskih specijaliteta i druge 'robe'. Pri tome često nastaju tzv. *pseudoksenizmi*, tj. nazivi čiji dijelovi u jeziku davatelju postoje ali zasebno a ne spojeno npr. u složenici *tutti frutti* "ime njemačkog sladoleda", koga, barem zasad nema u Italiji ukoliko se ne počne proizvoditi pod pritiskom njemačkih

turista, i u izvedenici *pulloveria*, zabilježenoj u Madridu, koja sadrži 'ispravan' sufiks *-eria*, aktiviran u Italiji u cijelom nizu likova, ali ne u tome. Usp. Navarro Salazar, 1991; Haller 1991. Spomenimo najzad jednu recentnu studiju, važnu za diferencirani pristup anglizmima u dvama francuskim statolektima, tj. J. R. Klein et al. (1997), koja uspoređuje različitu 'sudbinu' 404 anglizma u po dvjema novinama Pariza i Bruxellesa i pokreće pitanje tzv. *attitude*, tj. stava običnih nesofisticiranih čitatelja (koji su dijelom intelektualci ali nijedan nije lingvist), pa čak i nekih redakcija u svezi s 'nevječnošću' opreke 'strani' - 'domaći' leksemi (navodnici ukazuju na njihovu konvencionalnost; 'detektivi' se mogu baviti pametnijim poslom). Tako *Nouveau Petit Robert* (izdanje iz 1993) ne donosi više uz riječi: *film*, *sport*, *barman* i *chips* oznaku (angl.), dok je *parking* i *interview* još imaju (ib., 339, bilj. 4), iz čega autori zaključuju da jedinstvo purista više ne postoji pa čak i kad je u pitanju jedan francuskome navodno vrlo opasan jezik. Brojke o broju pojedinih anglizama u korpusu tekstova nisu alarmantne, barem tako tvrde spomenuta tri autora, jer francuski jezik probavlja strane 'nanose' bolje i brže nego što misle neki puristi. Pravo pitanje nije da li će francuski zadržati i odbiti poplavu anglizama nego da li njegovi korisnici zbilja vjeruju u njegovu budućnost kao nositelja (franc. *véhicule*) kulture i tehnologije u Europi koja se stvara.

Po uzoru na talijanske studije o dijalektizmima koji su prodrli ili prodiru u standardni jezik bilo bi zanimljivo proučavati dijalektizme koji su stekli pravo građanstva u našem standardnom jeziku, npr. ikavski *pripetavanje* koji je iz terminologije Sinjske alke (koja ne smije završiti neodlučeno jer jedan alkar mora biti *slavodobitnik*) ušao u elektronska izvješća o teniskim natjecanjima u Melbourneu (čuo siječnja 1998).

Početak novog stoljeća (i tisućljeća) pokazuje se dakle planetarno zanimljiv i na području proučavanja ne samo hetero- nego i homodijalistematskog preuzetog jezičnog blaga.

5. Naredni zadaci

Ukloniti postojeće deficite i upotrebom novih kriterija i motrišta otvoriti nove prostore za buduća istraživanja.

LITERATURA

- Bäcker, N. 1975: *Probleme des inneren Lehnguts dargestellt an den Anglizismen der französischen Sportsprache*, G. Narr, Tübingen.
- Betz, W. 1949: *Deutsch und Lateinisch. Die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel*, Bonn.
- Coveri, L. 1991: *L'italiano allo specchio. Aspetti dell'italianismo recente. Saggi di Linguistica Italiana a cura di L. Coveri. Atti del Primo Convegno della Società Internazionale di Linguistica e Filologia Italiana. Siena, 28-31 marzo 1989, Volume 2°*. Rosenberg & Sellier, Torino.
- Clyne, M. G. 1975: *Forschungsbericht Sprachkontakt. Untersuchungsergebnisse und praktische Probleme*, Kronberg/Ts.
- Craddock, J. R., Dworkin, S. N., Poghirc, C. 1980: Romance etymology, R. Posner i J. N. Green, ur., *Trends in Romance Linguistics and Philology. Volume 1: Romance Comparative and Historical Linguistics*, Mouton Publishers, The Hague-Paris-New York, 191-240.
- Deroy, L. 1956: *L'emprunt linguistique*, Les belles lettres, Paris
- Erasmi, G. 1983: Le parole straniere in italiano: adattamento morfologico, fonetico e grafico, *Italica* 60, 235-245.
- Forsthofer, W. 1991: La terminologia burocratica italiana nel Regno Lombardo-Veneto (1814-1866), L. Coveri (ur.), *cit. dj.*, 163-169.
- Gossen, C. Th. 1970: Die orthographische und phonomorphologische Adaptierung der Französismen im Italienischen und im Rumänischen, *Vox Romanica* 29, 1-35.
- Grassi, C. 1991: Premesse per uno studio dell'italiano come lingua nazionale sotto la Monarchia Austroungarica. Introduzione, L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 155-161.
- Gusmani, R. 1984: *Saggi sull'interferenza linguistica*, I-II, Firenze.
- Haller, H. W. 1991: L'italianismo recente come riflesso dell'immagine italiana nella vita americana, L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 15-24.
- Haugen, E. 1950: The Analysis of Linguistic Borrowing, *Language* 26, 210-231.
- Holtus, G. 1989: Natura e funzione dei prestiti lessicali nella storia dell'italiano, F. Foresti, E. Rizzi, P. Benedini, ur., *SLI. L'italiano*

- tra le lingue romanze. Atti del XX Congresso internazionale di studi. Bologna, 25-27 settembre 1986*, Bulzoni, Roma, 279-304.
- Hope, T. E. 1971: *Lexical Borrowing in the Romance Languages. A Critical Study of Italianisms in French and Gallicisms in Italian from 1100 to 1900, I-II*, Basil Blackwell, Oxford.
- Hope, T. E. 1980: Interlanguage Influences, R. Posner i J. N. Green, ur., *cit. dj.*, I, 241-287.
- Hunnius, K. 1975: Zur Frage der syntaktischen Entlehnung, *Romanische Forschungen* 87, 64-81.
- Klajn, I. 1972: *Influssi inglesi nella lingua italiana*, Olschki, Firenze.
- Klein, J.R. - Lienart, N. - Ostyn, S. 1997: L'anglicisme et la presse. Enquête et analyse à travers quatre quotidiens français et belges, *Revue de linguistique romane* 61, 337-360.
- Kristensson, G. 1977: *Angloamerikanische Einflüsse in DDR-Zeitungstexten unter Berücksichtigung semantischer, pragmatischer, gesellschaftlich-ideologischer, entlehnungsprozessualer und quantitativer Aspekte*, Almqvist & Wiksell, Stockholm.
- Martinez, O. 1991: Su alcuni italianismi nella stampa femminile francese: una diversa immagine dell'Italia, L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 59-78.
- Navarro Salazar, M. T. 1991: Italianismi commerciali nello spagnolo di oggi: prestigio sul valore aggiunto, L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 79-92.
- Salverda de Grave, J. J. 1913: *L'influence de la langue française en Hollande d'après les mots empruntés*, Paris.
- Scheler, M. 1973: Zur Struktur und Terminologie des sprachlichen Lehnguts, *Die neueren Sprachen* 22, 19-26.
- Schumann, K. 1965: Zur Typologie und Gliederung der Lehnprägungen, *Zeitschrift für slavische Philologie* 32, 61-90.
- Tagliavini, C. 1973: *Einführung in die romanische Philologie*, C. K. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München. N. B. Prema talij. 6. izd., Bologna 1972.
- Tappolet, E. 1913: *Die alemannischen Lehnwörter in den Mundarten der französischen Schweiz*, Basel.
- Vanvolsem, S. 1991: Influssi italiani recenti nel neerlandese, L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 47-58.

- Vidos, B. E. 1932: *La forza di espansione della lingua italiana*, Dekker-van de Vegt, Nijmegen/Utrecht.
- Vidos, B. E. 1939: *Storia della parole marinaresche italiane passate in francese. Contributo storico-linguistico all'espansione della lingua nautica italiana*, Olschki, Firenze.
- Vidos, B. E. 1957: Étymologie organique, *Revue de linguistique romane* 21, 93-105.
- Vidos, B. E. 1965: *Prestito, espansione e migrazione dei termini tecnici nelle lingue romanze e non romanze: problemi, metodo e risultati*, Olschki, Firenze.
- Weilguny, R. 1991: Il linguaggio settoriale dell'amministrazione scolastica nel Trentino (1867-1918), L. Coveri, ur., *cit. dj.*, 171-180.
- Weinreich, U. 1953: *Languages in Contact. Findings and Problems*, Linguistic Circle of New York, New York.

THREE POINTS OF EMPHASIS IN ANALYSING 'FOREIGN' LANGUAGE ELEMENTS

Summary

The author has noticed three most important points of emphasis for identification, evaluation and (possible) integration of linguistic (not only lexical) elements of 'foreign' origin in languages-receivers (and other idioms), which need them. Inverted commas used with the adjective 'foreign' relate to its semantic evolution dating from 1870 up to the present day when it does not refer only to interlingual, but also to intralingual 'alien' quality (lat. *alienitas*). The author has extracted a few instructive 'examples' out of enormous corpus of different languages and national schools which he used to show how some solid prejudice had been eliminated, harmful side-tracks evaded and old-fashioned notions (and appropriate terms) replaced by better ones or completely redimensioned which raises justifiable hopes that in the dawn of the new millennium transferology will manage to become established as a separate linguistic discipline with its own 'subject matter' and methods, but not refraining from collaboration with its 'sister' disciplines, three of which (contact linguistics, conflict linguistics and general and comparative standardology) are also awaiting their establishment.

key words: dialectisms, exotisms, etymologia proxima, etymologia remota, external borrowed language material, interlingual transfer, internal borrowed

language material, internal form, intralingual transfer, languages, low languages, middle languages, own dynamics of integrated words pseudoxenisms, regiolect, sociolect, source language, statolect, target language, transfer, transferologist, transferology

ključne riječi: dijalektizmi, egzotizmi, etymologia proxima, etymologia remota, interlingvalni transfer, jezici, jezik davatelj, jezik primatelj, niži jezici, pseudoksenizmi, regiolekt, sociolekt, srednji jezici, statolekt, transfer, transferolog, transferologija, unutarinja forma, unutarinje posuđeno jezično blago, vanjsko posuđeno jezično blago, vlastita dinamika integriranih riječi